

A. Gergely András

LAKÓPARK, MINT KORUNK TÖMEGSZÁLLÁSA?

CSIZMADY ADRIENNE KÖTETEIRŐL¹

Elsavanyodott témakör, „túlhaladott” kérdés, avagy az érdektelenség homályától övezett problematika lenne, amit a szerző előkapar a szaktudomány „régiségtarából”? Vagy épp a „trendi” beruházási irányzatok, kiváltságos létmódok, formát váltó életkörülmények új városi övezetei azok, melyekről háromszáz oldalas monográfiát lehet írni napjainkban?

Csizmady Adrienne nem siet a válasszal. Tanulmányok hosszú során át foglalkozott az elmúlt másfél-két évtizedben azzal a lakómóddal, amely a városkutatások homlokterében állt Amerikában és Nyugat-Európában a harmincas évektől, Magyarországon a hatvanas évektől megindult gyarapodási és életmódváltási időszakban. Ténylegesen két alapkérdés foglalkoztatja, amelyek voltaképpen egyik abból a szempontból, hogy a nagyvárosi lakásmódok, a tömeges elhelyezésre alkalmas *életforma-kereketek, térhasználatok* miként befolyásolják keletkezésük folyamatát és a *társadalmi elrendeződés* lényegi sajátosságait.

Adott ugyanis a város mint potenciálisan egyetlen „magból” kibontakozó, a maga bizonytalan és vonzó sokrétűségében mégis tömegek számára kínálkozó „dúsulás”, burjánzása és városkörnyéki (perifériákra kiterjedő) terjeszkedési övezete. A *lakótelepek* – mint hazánkban, s különösen Budapesten – a lakosság mértéktelen fővárosba-áramlását, befogadását és „meggyökereztetését” elősegítő szolgáltatási univerzumok már a húszas évek nyugat-európai szalagházainak, tömbösen szervezett lakóterei egységeinek tartományába tartozó életforma-modellek megjelentek, s utóbb ennek szocialista iparosítás-kori változatai a belvárosok szélein kialakított munkás-övezetek alaptípusai voltak (és maradtak mintegy fél évszázadon keresztül). A korai magyar szociológia, s különösen az életmód-, életminőség- és életformaváltással kapcsolatos társadalomtudományi kutatások (humángeográfia, mobilitásvizsgálatok, kulturális blokkok kutatása,

műveltségi rétegződés-elemzések, stb.) első opuszai a hatvanas-hetvenes évtizedfordulón kezdtek hírt adni a korábbiakhoz képest is roppant mértékűvé gyarapodott nagyvárosok gondjairól. Ezekben belül is kiemelt témakörre lett az életformaváltásra kényszerített/készített parasztság városba vándorlásának ezernyi témája, a nagy tömegű emberhez illeszkedés szocializációs zavar-tengere, a gyökeret vesztett népek új identitás-kereségének végtelen sok nyűgje és megoldatlan probléma-özöne. A lakás-szociológia, a lakótelepi életmód szakirodalma korszakosan meghatározta a hazai társadalomkutatást, ezen belül is kiváltképp az életforma- és értékrend-változásra kényszerülő embertömegek beilleszkedési, adaptációs nehézségei szolgáltak fontos témaként a „tényfeltáró” szociográfusok, várostervezők, demográfusok, ipar- vagy bányavárosokat megalapozó igazgatási ügybonyolítók szakmai köreinek. S a ma már lassan összedüledezni kezdő lakótelepi-vagy panel-életmód immáron szinte olyan vágyott élethelyzetet hoz veszélybe, ahol a város mint óriási katalan legfőbb jótéteményei: a melegvíz-szolgáltatás, a központi fűtés, a megoldott közlekedés, a bolthálózatok és szolgáltatási kínálatok, szociális ellátottság látszanak veszendőbe menni. De csupán látszanak, s ez a fő témaköre Csizmady Adrienne-nek is, akik utóbbi köteteiben és tanulmányaiban a *lakótelepiség és a lakóparkiság* összefüggéseit taglalja, legutóbb megjelent kötetében már fölöttébb komoly nemzetközi összehasonlító tapasztalattal, szakirodalommal és adatbázissal.

Mind a lakótelep, mind a lakópark közelítő mértékű társadalmi státusok foglalata: mindkettőben a más létformából kilépett s ide vágyakozó, az itt élést ideálisnak tekintő, hasonló jövedelmi körben élők és közelítően hasonló értékvilággal, ízlés-, norma- és fogyasztási preferencia-rendszerrel rendelkezők közegében „családias” légkört remélők vannak jelen meghatározó súllyal. A telepszerű, sűrített életmódban egymás mellé került embertömegek talán az egykori falvak analógiáját keresve az „új közösséget” jelképezik, s csupán évek vagy évtizedek hosszú sora után derülhetett ki a kutatásokból, mennyire nem csak a tulajdonosok jövedelem-azonosságán vagy életviteli sztenderdjain múlik az, hogy megfelelő létmód kínálkozik-e a lakótelepen vagy immáron most már a lakóparkokban is. Mindkét telepszerű

¹ *A lakótelep*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2003.; *Társadalom – Tér – Szerkezet*. Szerkesztette Csanádi Gábor és Csizmady Adrienne. ELTE TáTK, Városi és Regionális Kutatások Központja, Budapest, 2008. 320 oldal. A szerző saját tanulmánya a kötet 293-320. oldalán olvasható; *A lakóteleptől a lakóparkig*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2008. 321 oldal.

építkezési és lakhatási formát jellemzi az egyöntetűség mellett is meglévő sokféleség, de a lakótelepek látszatra egyszínű és zordan uniformizált jellege és állapota különbözik aszerint is, milyen történelmi korszakban döntöttek kialakításukról, milyen gazdasági-társadalmi státusú családok számára építették őket, s hogyan találkozott a tervezői cél a kivitelezés és az életszerűség későbbi fázisaival. Ma már, amikor a térképre nézve is látható, hogy nincs budapesti kerület, ahol ne lenne immár lakópark legalább egy (de van, ahol egy vagy két tucat is megtalálható), kétségtelenül kiderül az is: a lakóparkok karakterét, szolgáltatásait szintúgy meghatározza az idő, a befektetők és kivitelezők tőkeképesége, a tulajdonosok által támasztott és ébren tartott piaci igények, életmód-formáló hatások együttese, stb. Noha mindezek tehát napjaink legfőbb urbanisztikai kérdései már, melyek tervezési, lakosság-vonzási, befektetéspolitikai és/vagy lakáspiaci viszonylati ráadásul roppant gyorsan változnak, a lakóparkokról megképződött tudásra vagy leülepedett szakmai tapasztalatokra még aligha lehet tudományos szempontból számítani.

Nos, mindez a felszínes látszat inkább. Csizmady Adrienne szakmai útja, oktatói és kutatói pályafutása is kellő cáfolat erre a tudományos közhiedelemre. Amiként az építészeti, várostervezési, lakás-design vagy köztéri műtárgy- és téralakítási szakirodalomban nem járatos érdeklődő nyugodtan gondolhatja azt, hogy az építészek még mindig csak madártávlatból tudnak emberi terek tervezéséről gondolkodni, a városkutató is vélheti így, hogy a szegregációs övezetek, az etno-scape és socio-scape elemzői, a befektetéspolitikai tanácsadók vagy a városi szubkultúrák kutatói túlságos távolból leskelnek a társadalom élő tereire. De éppen Csizmady példája az egyik fénylő cáfolat a lakótelepek és lakóparkok hazai és külföldi tapasztalatainak, a széles szakirodalmi bázisú feldolgozás és esettanulmány-szintű elemzés összhangjának meglétére. A szerző sikeres szakmai (akadémiai kutatói és egyúttal egyetemi oktatói) pályafutásának egyik titka vélhetően éppen abban van, hogy érdeklődéshistóriája és tevékenységei egymást erősítik: négy nagyobb kutatás vezetése, másik két tucat kutatásban szakértői jelenléte, több mint három tucat szaktudományi közleménye (ezek egyharmada idegen nyelven) dicséretes összhangba hozzák megannyi példáját a lakótelepi-lakóparki sajátlagosságoknak, ezek harmonikus elemzéséről felmutatható példának. Ezekből alább csupán szemelgetni lehet néhány gondolat-futamot, de érdemi gazdagságukat megjeleníteni kevésbé sikerülhet...

Közelítő definícióval a két lakómódot és lakástípust megannyi rokon vonás jellemzi, de a lakópark kiemelendő sajátossága, hogy arculata éppoly szabványosítottan formált, kívülálló számára építészeti összhangot tükröző, mint a lakótelepé, viszont *társas környezetétől markánsan elkülönülő* volta nemcsak építészeti program (határolt felületek, lakótéri funkciók, elkerítettség, szolgáltatások biztosítottasága a bentlakóknak, stb.), hanem mintegy „marker”, meghatározó jegy, személyességének alapvonása is. A közelítő meghatározások részeként Csizmady nem csupán az építészek, tervezők és kivitelezők, szolgáltatók, piaci befektetők, imázsformálók, nyilvános megjelenítésben érdekelt reklám-szlogengyártók köreit teszi megfigyelései alapjává, hanem magukat a bentlakókat is, a velük készített interjúk egyensúlyi elemként vannak jelen a következtetések és a megjelenítés egyes szintjein. Persze, megkülönbözteti a két lakómódot az is, milyen közvetlen politikai célrendszert szolgált a kialakítás, így például korántsem összekeverhető a reklám-szlogenek színjén sem „*A Duna partján, lágyan imbolygó jachtok és árnyas fák között...*” (Marina-part) az „*Élj úgy, ahogy jó neked!*” (Sun Palace) ajánlásával vagy az „*All inclusive. Mindez otthon!*” (Prestige Park Towers) kínálatával, ahol szinte minden a presztízs, az elegancia, a minőség és az exkluzivitás kivételességével mérhető kivételezetség-érzés azzal a „betonba zárt szocializmussal” kerül szembe, amit a békásmegyeri vagy Havanna-lakótelepi panelvilág kis magyar valósága foglal magába az állami nagyberuházások csúcs-időszakából. A lakótelepi szegregáltság az agrárius-rurális mobilitási hullámok nagyvárosba-ömlési korszakában a középosztályosodási erősödéssel és illúziókkal voltak egy hullámhosszon, a lakóparki kiváltságosság pedig az új elitképződési trendekkel van párhuzamban. Utóbbinál a saját mosoda, saját uszoda, saját autóparkoló és saját teraszlelátó éppúgy a lakótéri presztízs és térbeélés eleme, mint a telepi közért vagy a negyvenezres lakótelepi tömb ellátására telepített mosoda volt egykoron, a modernitás csodájaként és a városban élés rózsaszín álmaként... Persze a közvetlen, tömegesség-alapú összehasonlítás sem érvényes egyetlen elemként, nemcsak a lakópolgárok létszáma okán, hanem azért sem, mert a lakótelep „hívószava” egykor a kényelem volt, a lakóparké meg most már a biztonság lett...

Csizmady munkáinak ily futólagos áttekintése szinte szégyenletes a recenzor részéről. Nem azért, mert a szerző műveit egyenmű jelzőkkel, az érdeklődés fókuszával vagy a tematikai besorolás kényszerű eszközével kell képtelenül szűk spektrumban ér-

tékelni, hanem mert maguk a művek a tudományos érdeklődés számára is meglepően sok „evidenciáról” mutatják meg azok árnyalt és belterjes másságát, a „csudás” társadalomtörténetben az emberi komponensek, kapcsolati jellegzetességek, kölcsönhatások árnyalatait, s végtére a maguk leírhatóságában is épp azáltal lesznek élvezetes tapasztalati tudássá, mert oly sokarcú énjük meg tud jelenni a szerzői szándék révén. Kontrasztok a lakáspiaci és beruházási büvkörben, látszatok és valóságok hétköznapi-ságai, csodás-mesés párhuzamok és illúziómentes történések diszharmoniai, államiasult tervezés és magánosult megvalósítás, fellendülő piaci és divatjelenségek övezte emberléptékű képtelenség... – így együtt, a maguk televény pompájában, morbid kontrasztjaival, szereplőktől függő keserűes színjátékában nyerik el méltó realitásukat.

Csupán egy apró élményem kapcsolódik ide erről a színpalak mögötti „irigyelt” emberi világról, egy kilencedik kerületi lakóparki lépcsőházból: az ablakpárkányon kemény papírra fénymásolt kézírásos üzenet szól az arra járókhoz, mondván „Ne dobd ki a csikket a világítóudvarba, mert pont az ablakunk elé esik. Köszöni ☺!”

Csizmady példái persze ennél zordabbak, avagy zordabban emberiek. A társadalmi-fizikai környezet sajátosságai a lakótelep esetében is más-más szociális és kulturális tradíciók találkozásait jelenthették egykor, s a lakótelepi életutak átalakulási folyamatai között ma már meghatározóbb módon van jelen a rehabilitáció, a rontás és bontás dilemmája, a létformába zárt kilátástalanság, mint mondjuk a lakóparki pálmaövezetek összképe mögött az egyáltalán fölsejlenék. De a lakóparkosítás mintegy évtizedes tapasztalati anyaga immár arról is vall, hogy a létfeltételek exkluzivitása könnyen lehet, csupán felszínes máza a közös térbe zárt emberi világnak, csupán újdonság és még költségesebb formája a lakótelepi létminőségnek, viszont éppoly kontrasztos képtelenségben áll a reklámokkal: a „trendi” létforma ugyanolyan snassz tud lenni (csak talán még utálatosabban közösségellenes és individualista) a maga hétköznapi létvalóságában, mint a lakótelepi közéleti gyönyörben volt annakidején. Csizmady roppant visszafogott eszköztárral, a magabiztos szociológiai ráközelítések ökonomikus használatával, a kevéssé átliteralizált szövegközlés hatékonyságával, viszont a látvány-repertoár és a részletgazdag megfigyelések rétegeivel teremti meg azt az interdiszciplináris összképet, amelyben a modernitás-kori gettoizáció végbemegy. Finom stílusárnyalatban mutatja meg, hogy az egykori Havanna-lakótelepi

szövetkezeti öröklakás életmód-formáló és életútszinten is nehezen teljesíthető vásárlásformaként semmivel sem méltatlanabb, mint a korszerű presztízsbetűberuházásként megvett és lakatlanul hagyott ingatlanok tulajdonosi miliője – ez pedig egyúttal a lakóparki építkezés jövőképére, ígéretére is kihat. A létformák és létmódok színpadán a szerepek mindazonáltal tehet(ős)ség és mintakövetés konvencionális elemeiből állnak, akkor is, ha a lakópiacot uraló befektetési szlogentár vagy értékesítési professzionalizáció harsány illúziófestésen kapható rajta (miként egy színjátékban a díszlet- és jelmez-készlet összhatása kínálja ugyanezt). A lepukkant lakóteleptől a napfényittas lakóparkig ugyanaz a tömegszállás-forma, alvóváros-tünetegyüttes hatja át a modernitás-kori életvezetést, legföljebb több az ültetett pálma és fügefafa a mai konstrukciókban, és a járgányok sufni-sorát föl váltja az automata villanykapcsolós figyelőrendszer a mélygarázsokban. De éppúgy az emberi létfeltételek egyik legkonvencionálisabb eszköztára a tét: a visszavonulás, elhúzó-dás, privát lét és magán(y)osodás a velejáró minkét esetben. Erre talán a Csizmady által föl idézett amerikai példák mellett a legfényesebb utalás az ÚMK-kötetben hivatkozott egyik reklámszlogen: „Éljen a város felett!”.

A város felett élni, a vidék helyett a fővárosban települni és mindeközben vidéki miliőre vágyani, meg aztán elszánt hódolattal illetni a kiváltságosság ez új tömegtemplomait – olyan tünemények ezek, amelyek a társadalmi tömegkapcsolatok, csoportszintű miliőhatások, egyéni léptékű boldogulások kulturális univerzumát mutatják, mégpedig a társadalomkutatónak méltó bonyolultsággal és illő példatárral szolgálva. Nemcsak a kortárs olvasó, hanem (mint éppen Csizmady fölhasználta szakirodalmi forrásai is jól illusztrálják ezt) talán még inkább az utókor az, akinek ilyesfajta folyamatokról szerzett-megképződött ismeretek kiváltképp jól jönnek majd a hosszabb távú trendek elemzéséhez. Hát ezért is hála és elismerés köszönő gesztusa illeti Csizmady Adrienne-t, aki a lakóter és a lakott terek élőhelyeibe vezet be munkássága révén. Szemléletének komplexitása nemcsak oktatható-oktatandó ismeretanyag, de lehelletfinom tudományos kutatói szemelvényvilág is.

